

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փրկիտփայտության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի
ինստիտուտի ասպիրանտ,
ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ առաջատար մասնագետ

ՈՐՈՇԱԿԻ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ ՉԲԱՂԵՅՆԵԼՈՒ ԿԱՄ ՈՐՈՇԱԿԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՄԲ ՉԲԱՂՎԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՑ ՉՐԿԵԼԸ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ

Հոդվածում քննարկվում են «որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը» պատժատեսակի նշանակման ու կատարման հետ կապված որոշ խնդրահարույց հարցեր: Դատական պրակտիկայի և վիճակագրության ուսումնասիրության հիման վրա հեղինակը առաջարկում է այս պատժատեսակի կատարելագործմանն ուղղված որոշ փոփոխություններ կատարել ՀՀ քրեական օրենսգրքում: Մասնավորապես, առաջարկվում է պատժատեսակը կիրառել ոչ միայն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, այլև մասնավոր կազմակերպություններում պաշտոն զբաղեցնող անձանց նկատմամբ: Բացի այդ, առաջարկվում է սահմանել տվյալ պատժատեսակից խուսափելու դեպքում այն ազատազրկմամբ փոխարինելու կարգ: Առաջարկվում է նաև քննարկվող պատժատեսակը բաժանել երկու առանձին տեսակի, որովհետև դրա երկու առանձին բաղադրիչները՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելը և որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, տարբերվում են իրենց բնույթով և բովանդակությամբ:

Հիմնարարներ – որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկել, որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկել, ծառայողական գործունեություն, մասնագիտական գործունեություն, դատապարտյալ, կանխիչ նշանակություն, պատժիչ ազդեցություն:

Պատժի այս հին տեսակը, որը ներկայումս դիտվում է իբրև ազատազրկմանն այլընտրանք, անցել է զարգացման մի քանի փուլեր: Հին գերմանական իրավունքում հանցագործին մեկուսացնում էին հասարակությունից, զրկում ունեցվածքից և հավասարեցնում էին վայրի կենդանու կարգավիճակին, և յուրաքանչյուրը կարող էր նրան անպատիժ սպանել¹: Նախահեղափոխական Ռուսաստանի՝ 1903թ. քրեական օրենսգրքը, իբրև լրացուցիչ պատիժ, նախատեսում էր կացության բոլոր իրավունքներից զրկելը և դատապարտյալին ընդմիջտ աքսորաբնակեցման ուղարկելը: Այդ պատիժը կոչվում էր քաղաքացիական մահ: Դատապարտյալը զրկվում էր իր ամբողջ գույքից, ժառանգության իրավունքից և ընդհանրապես բոլոր իրավունքներից՝ անձնական, ընտանեկան, գույքային, քաղաքական և այլն²:

Ներկայումս այս պատժատեսակը բոլորովին այլ բովանդակություն ունի:

Պատժի այս տեսակը պայմանականորեն բաժանվում է երկու մասի: Պետական հարկադրանքի առաջին միջոցը՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելը, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, կազմակերպություններում որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելն արգելելն է (քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդված,

առաջին մաս): Այլ կազմակերպություններում (այդ թվում սեփականության խառը ձև ունեցող) աշխատող անձանց նկատմամբ այս պատժատեսակը կիրառվել չի կարող: Պետական հարկադրանքի երկրորդ միջոցը՝ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, կատարված հանցանքի բնույթի հետ կապված որոշակի գործունեությամբ զբաղվելն արգելելն է (քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդված, առաջին մաս): Վերջինս ընդգրկում է դատապարտյալի ինչպես ծառայողական, այնպես էլ ծառայությունից դուրս գործունեությունը: Ծառայողական է համարվում, օրինակ, մանկավարժական, բժշկական գործունեությամբ զբաղվելը կամ վարձակալության պայմանագրով տրանսպորտային միջոցներ վարելը և այլն: Ոչ ծառայողական է համարվում իրավական կարգավորում ունեցող մշտական գործունեությունը (օրինակ՝ անհատական աշխատանքային գործունեությունը, անձնական տրանսպորտային միջոցներ վարելը, որսորդությամբ, ձկնորսությամբ զբաղվելը և այլն):

Այս պատժատեսակը կարող է նշանակվել և՛ որպես հիմնական, և՛ որպես լրացուցիչ: Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, որպես հիմնական պատիժ, սահմանվում է երկուսից մինչև յոթ տարի ժամկետով՝ դիտավորյալ հանցագործու-

թյունների համար, և մեկից մինչև հինգ տարի ժամկետով՝ անգզույշ հանցագործությունների համար (քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդված, երկրորդ մաս): Որպես հիմնական պատիժ՝ այն կարող է նշանակվել, երբ այդ մասին ուղղակիորեն նշված է քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայում, ինչպես նաև օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս (քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդված), պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելիս (քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդված): Որպես լրացուցիչ պատիժ՝ այն կարող է նշանակվել մեկից մինչև երեք տարի ժամկետով՝ քր. օր.-ի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում: Այս պատժատեսակի կիրառումը բխում է այն հանցագործությունների ռեցիդիվը կանխելու անհրաժեշտությունից, որոնք կապված են հանցավորի ծառայողական կամ մասնագիտական գործունեության հետ: Այն կարող է խիստ արդյունավետ լինել, օրինակ, այն անձանց նկատմամբ, ովքեր դատապարտվել են կաշառք ստանալու, սպառողներին խաբելու, տրանսպորտային և մի շարք այլ հանցագործությունների համար:

Դատական պրակտիկան նույնպես վկայում է, որ այս պատժատեսակն առավել հաճախ կիրառվում է պաշտոնատար անձանց, տրանսպորտի, առևտրի համակարգի աշխատակիցների, բուժաշխատողների նկատմամբ:

Օրենսդիրը որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժատեսակի նշանակման հիմք է համարում հանցանք կատարած անձի կողմից պետական ծառայության ոլորտում պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու անհնարինությունը և աննպատակահարմարությունը:

Նման անհնարինությունը պետք է բխի ինչպես հանցագործության հատկանիշներից, այնպես էլ դատապարտյալի անձից: Այս պարագայում հանցագործության բնույթը կանխորոշվում է զբաղեցրած պաշտոնով կամ գործունեությամբ, ուստի օրենսդիրը նախատեսում է այս պատժատեսակը՝ դատապարտյալի կողմից թույլ տված նմանատիպ հանցագործությունները կանխելու համար: Եթե հանցագործության բնույթը կապված չէ մասնագիտական գործունեության հետ, ապա դատապարտյալը չի կարող զրկվել այդ իրավունքից:

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելու էությունն այն է, որ մեղադրական դատավճռի ուժով դատապարտյալի և հիմնարկի, ձեռնարկության կամ կազմակերպության (պետական,

հասարակական) վարչակազմի միջև աշխատանքային պայմանագիրը լուծարվում է, և դատապարտյալի աշխատանքային գրքույկում կատարվում է համապատասխան գրառում, թե նա ինչ հիմքերով, ինչպիսի ժամկետով և ինչպիսի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից է զրկված: Վերջինիս մասին որոշակիորեն նշվում է նաև դատարանի դատավճռում (օրինակ՝ դրամական կամ այլ նյութական արժեքների տնօրինության, երեխաների դաստիարակության, բժշկական գործունեության հետ կապված պաշտոններ և այլն): Այստեղ պաշտոն ասելով չպետք է հասկանալ միայն պետական իշխանության ներկայացուցչի գործառույթների կամ կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառույթների կատարումը, ինչպես այն ձևակերպված է քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի 308-րդ հոդվածում պաշտոնատար անձի հասկացությունը սահմանելիս: Այն ավելի լայն հասկացություն է և ընդգրկում է պաշտոնների ավելի մեծ շրջանակ, օրինակ՝ գանձապահ, հաշվապահ և այլն³:

Դատավճռով որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը դատապարտյալին որոշակի մասնագիտությամբ որևէ բնագավառում աշխատելն արգելելն է:

Այս կամ այն իրավունքից զրկելը կիրառվում է, երբ հանցագործության բնույթից ելնելով՝ դատարանն անհնարին է համարում որոշակի պաշտոն զբաղեցնելը կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելը: Այս պատժատեսակի պատժիչ էությունն այն է, որ դատապարտյալը զրկվում է պաշտոնի ազատ ընտրության, ժամանակի ընթացքում որոշակի գործունեության իրականացման իրավունքից: Բացի այդ, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը կարող է հանգեցնել դատապարտյալի նախորդ պաշտոնով կամ գործունեությամբ իրեն վերապահված իրավունքների սահմանափակման կամ կորստյան, անընդմեջ մասնագիտական աշխատանքային ստաժի ընդհատման և, վերջապես, աշխատավարձի կրճատման:

Այն հանգամանքը, որ դատավճիռ կայացնելու պահին դատապարտյալն արդեն չի զբաղեցնում հանցագործության հետ կապված համապատասխան պաշտոնը կամ չի զբաղվում համապատասխան գործունեությամբ, արգելք չէ այս պատիժը նշանակելու համար: Դատարանն իրավասու է նաև կիրառել այս պատժատեսակը, երբ դատապարտյալը զբաղեցրել է այդ պաշտոնը կամ զբաղվել է որոշակի գործունեությամբ ոչ մշտապես, այլ հատուկ լիազորությամբ:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը սահմանում է նաև այս պատժատեսակի ժամկետները հաշվելու կարգը: Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը կարգապահական գումարտակում պահելու, կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատագրվածան հետ միասին, որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակելիս, լրացուցիչ պատժի ժամկետը տարածվում է հիմնական պատիժը կրելու ամբողջ ժամանակի վրա, ընդ որում, լրացուցիչ պատժի ժամկետը հաշվարկվում է հիմնական պատիժը կրելու համար: Մնացած դեպքերում լրացուցիչ պատժի ժամկետը հաշվարկվում է դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից (քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդված, չորրորդ մաս): Ուշագրավ է քրեակատարողական օրենսդրությամբ նախատեսված այն դրույթը, համաձայն որի՝ նշված պատժի ժամկետի մեջ չի հաշվակցվում այն ժամանակը, որի ընթացքում դատապարտյալը զբաղեցրել է իր համար արգելված պաշտոնները կամ զբաղվել արգելված գործունեությամբ:

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու կատարման կարգը նախատեսված է քրեակատարողական օրենսդրությամբ: Այս պատժատեսակը, որպես հիմնական պատիժ, կատարում է դատապարտյալի բնակության կամ գտնվելու վայրի քրեակատարողական վարչության համապատասխան ստորաբաժանումը: Եթե այս պատժատեսակը նշանակվում է որպես լրացուցիչ պատիժ, ապա այն իրականացնում է հիմնական պատիժը կատարող հիմնարկը, իսկ հիմնական պատիժը կրելուց հետո դատապարտյալի բնակության կամ գտնվելու վայրի քրեակատարողական վարչության համապատասխան ստորաբաժանումը: Քրեակատարողական օրենսգրքի համաձայն՝ քրեակատարողական այն հիմնարկի ղեկավարությունը, որում դատապարտյալը կրում է հիմնական պատիժը, և որի նկատմամբ որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակվել է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, չի կարող նրան ներգրավել այնպիսի աշխատանքներում, որոնց կատարումը նրան արգելված է: Քանի որ օրենքը չի արգելում տվյալ պատիժը կիրառել գորակոչի, զինվորական կամ քաղաքացիական այլընտրանքային ծառայության անցնելու դեպքերում, քրեակատարողական վարչության համապատասխան ստորաբաժանումները դատարանի դատավճիռի կրկնօրինակն ուղարկում են զինվորական կոմիսարիատ կամ դատապարտյալի զինվորական ծառայության վայր կատարման

համար:

Յանկացած պատիժ պետական հարկադրանքի միջոց է, որն արտահայտվում է նրա պատժիչ բնույթով, բովանդակությամբ: Պատիժը հանցագործի վարքի բացասական բարոյաքաղաքական գնահատականն է: Այդ գնահատականը, հանդիսանալով ցանկացած պատժի էական տարր, կարող է ստիպել հանցանք կատարած անձին՝ վերանայելու իր տեսակետները, հրաժարվելու բազմաթիվ վնասակար սովորություններից և հայացքներից, ու դրանով իրականացնել դաստիարակչական ներգործությունն դատապարտյալի նկատմամբ: Մնալով ազատության մեջ, շփվելով իր համար սովորական շրջապատի հետ, երբեմն մնալով նույն աշխատանքային կոլեկտիվում (բայց այլ պաշտոնում)՝ դատապարտյալն իրեն արտավորված, խայտառակված է համարում, զգում է շրջապատողների լարված, հաճախ բացասական վերաբերմունքն իր նկատմամբ, ինչը, իհարկե, լուրջ բարոյական ապրումներ է առաջացնում և ազդում նրա վարքագծի վրա: Այն շոշափում է նաև դատապարտյալի ու նրա ընտանիքի նյութական շահերը: Այս պատժի հիմքն են կազմում ինչպես դատապարտյալին կոնկրետ սուբյեկտիվ իրավունքներից զրկելը (որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից և դրանց հետ կապված արտոնություններից և լիազորություններից), այնպես էլ նրա իրավունակության ժամանակավոր սահմանափակումը (ազատորեն պաշտոն, մասնագիտական գործունեություն և այլ զբաղմունք ընտրելու հնարավորություն)⁴:

Քննարկվող պատժատեսակի կիրառումը երբեմն հանգեցնում է այն անձանց մասնագիտական որակագրկման, ում անհրաժեշտ է մշտական մասնագիտական պատրաստվածություն, աշխատանքային փորձ (օրինակ՝ բժիշկ, վիրաբույժ): Դատարանը պետք է նկատի ունենա այս հանգամանքը, քանի որ այս պատիժը, ինչպես և մյուսները, դրական հետևանքների հետ միաժամանակ առաջացնում է նաև բացասական հետևանքներ: Այդ պատժառավ էլ այս պատժատեսակը անհիմն երկար ժամկետով նշանակելը արդարացված չէ: Այս պատժատեսակի պատժիչ յուրահատկությունը անձին այն պաշտոնից կամ գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելն է, որը նրանից երկարատև և դժվարին հատուկ նախապատրաստություն է պահանջել, համապատասխանում է նրա կոչմանը և հետաքրքրություններին, նպաստում է նյութական ապահովվածությանը:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ

դատապարտյալների մեծ մասը 5-ից 10 կամ 10 և ավելի տարվա աշխատանքային փորձ ունի, և հատկապես այդ անձինք են պատիժը դժվարությամբ կրում⁵:

Բացի այդ, մարդկանց մեծ մասի համար միևնույն չէ, թե ինչ պաշտոն է զբաղեցնում կամ ինչ աշխատանքային գործառույթներ է իրականացնում: Քննարկվող պատիժը նշանակելիս անձը դուրս է մնում աշխատանքային կոլեկտիվից, երբեմն կորցնում է կայացված սոցիալական կապերը, ձեռք բերված հեղինակությունը և համբավը: Իսկ շրջապատում նորից հաստատվելը և նոր կոլեկտիվում հարգանք ձեռք բերելը պահանջում է որոշակի ժամանակ և ֆիզիկական ու հոգեկան ուժերի ներդրում: Նոր պաշտոնը կամ մասնագիտական գործունեությունը, որպես կանոն, նվազ որակյալ, նվազ պատասխանատու և հաճախ ավելի ծանր է լինում, իսկ աշխատավարձը՝ ցածր: Շատ դեպքերում նոր պաշտոնը վերապատրաստում է պահանջում: Վ.Մախոտկինի տվյալներով այդ անձանց 30 տոկոսը ստիպված է եղել վերապատրաստման դասընթացների հաճախել⁶: Ուստի համաձայն չենք այն քրեագետների հետ, ովքեր կարծում են, որ այս պատժատեսակը էական պատժիչ նշանակություն չունի⁷: Ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկան, ամբաստանյալների մեծ մասը իրենց վերջին խոսքում, որպես կանոն, խնդրում են դատարանին իրենց նկատմամբ չկիրառել տվյալ պատժատեսակը՝ մատնանշելով այն հանգամանքը, որ այն բացասաբար է անդրադառնալու իրենց աշխատանքային գործունեության և նյութական վիճակի վրա: Ուստի կարծում ենք, որ քննարկվող պատժատեսակը բավականին մեծ պատժիչ ազդեցություն ունի և հիմնավոր կիրառման դեպքում կարող է էական կանխիչ նշանակություն ունենալ: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է գոյություն կիրառել այն: Մասնավորապես դատարանները, մեր կարծիքով, այս պատժատեսակը նշանակելիս պետք է պարզեն, թե արդյոք դրա կիրառումը չի հանգեցնի ծայրահեղ վիճակի, երբ անձը և նրա ընտանիքը կարող են լիովին զրկվել ապրուստի միջոցներից: Եթե պատժի կիրառումը հանգեցնելու է դրան, ապա վտանգ կա, որ դատապարտյալը կարող է ավելի ծանր հանցագործության գնալ: Սրա հետ կապված՝ անհրաժեշտ է նաև պարզել այլ գործունեությամբ զբաղվելու՝ դատապարտյալի հնարավորությունները: Իհարկե, բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձի մնալը զբաղեցրած պաշտոնում կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելը արդարացված չեն ոչ իրավական, ոչ էլ բարոյական տեսանկյուններից, եթե գործունեությունը

շարունակելը կարող է նպաստել նոր հանցանքների կատարմանը, ապա տվյալ պատժատեսակը կիրառելը պարտադիր է: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է քրեական օրենսդրության կատարելագործման ճանապարհով բարձրացնել քննարկվող պատժատեսակի արդյունավետությունը: Բանն այն է, որ գործող քրեական օրենսգրքի որոշ կարգավորումներ, մեր կարծիքով, խոչընդոտում են դրան:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է պետական հարկադրանքի առաջին միջոցը՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելը, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, կազմակերպություններում որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու արգելելը: Հոդվածի բովանդակությունից պարզ երևում է, որ այլ կազմակերպություններում (այդ թվում՝ սեփականության խառը ձև ունեցող) աշխատող անձանց նկատմամբ այս պատժատեսակը կիրառվել չի կարող: Սա իրավակիրառ պրակտիկայում խնդիրներ է առաջացնում և, մեր կարծիքով, չի նպաստում քրեական օրենքի արդյունավետությանը: Բանն այն է, որ գործնականում եղել են դեպքեր, երբ դատապարտյալին պետական կազմակերպությունում արգելվել է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնել, սակայն նա որոշ ժամանակ անց՝ նախքան պատժի ժամկետի ավարտը, որևէ մասնավոր կազմակերպությունում զբաղեցրել է համարժեք պաշտոն: Փաստորեն նշանակված պատիժը ձևական բնույթ է կրել, իսկ դատապարտյալն էլ ըստ էության խուսափել է պատիժը կրելուց: Սրա հետ կապված՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել փոփոխություն, այն է՝ նշված հոդվածի պահանջը տարածել նաև մասնավոր կազմակերպությունների աշխատակիցների վրա: Վերջին հաշվով, ինչպես արդեն նշել ենք, այս պատժատեսակի նպատակներից մեկը այն հանցագործությունների կանխումն է, որոնք կապված են անձի ծառայողական գործունեության, նրա զբաղեցրած պաշտոնի կամ այլ գործունեության բնույթի հետ և այս առումով, մեր կարծիքով, որևէ տարբերություն չկա պետական և մասնավոր կազմակերպությունների միջև:

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, որպես հիմնական պատիժ, նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 11 հոդվածներով, 12 հոդվածներով նախատեսված է և՛ որպես հիմնական, և՛ որպես լրացուցիչ պատիժ, իսկ 76 հոդվածներով նախատես-

ված է որպես լրացուցիչ պատիժ: Ինչպես արդեն նշել ենք, այս պատժատեսակը բավականին մեծ պատժիչ ազդեցություն ունի, ուստի դրա հիմնավոր կիրառումը կարող է էական կանխիչ նշանակություն ունենալ: Մինչդեռ վիճակագրությունը վկայում է, որ քննարկվող պատժատեսակը այդքան էլ մեծ «հեղինակություն» չի վայելում և հազվադեպ է կիրառվում:

Վիճակագրությունը վկայում է, որ 2005թ. ընթացքում որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժատեսակի է ենթարկվել 58 անձ, 2006թ.՝ 185 անձ, 2007թ.՝ 130 անձ, 2008թ.՝ 124 անձ, 2009թ.՝ 140 անձ, 2010թ.՝ 82 անձ, 2011թ.՝ 152 անձ, 2012թ.՝ 133 անձ: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելու պատժատեսակը գրեթե չի կիրառվում, իսկ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը հիմնականում կիրառվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարելու դեպքերում, որպես լրացուցիչ պատժատեսակ: Քիչ դեպքերում այն կիրառվում է պաշտոնական և տնտեսական հանցագործությունների կապակցությամբ: Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժատեսակի սահմանափակ կիրառման պատճառը դատարանների կողմից տվյալ պատժատեսակի արդյունավետության թերազնահատումն է⁸: Բացի այդ, այս պատժատեսակի գործնական կիրառման ժամանակ առաջանում են մի շարք խնդիրներ: Դրանցից մեկի մասին արդեն նշել ենք: Մեկ այլ օրինակ է, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված արարքը կատարելու համար դատապարտյալը որոշակի ժամկետով զրկվում է տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից, սակայն իրականում շարունակում է վարել այն: Ուստի, քննարկվող պատժատեսակի արդյունավետության ապահովման ուղիներից մեկն էլ համապատասխան հսկողական մեխանիզմներ սահմանելն է: Մասնավորապես, գործող օրենսդրությունը ըստ էության չի կարգավորում այն հարցը, թե ինչ պատասխանատվության է ենթակա այն դատապարտյալը, որը խուսափում է տվյալ պատժից: Դատական ակտը չկատարելու համար գործող քր. օր.-ի 353-րդ հոդվածի երրորդ մասով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունը, մեր կարծիքով, տվյալ դեպքում ոչ լիարժեք է կարգավորում հարցը: Նախ՝ նշված հոդվածի երրորդ մասով պատասխանատվություն է նախատեսված քաղաքացու կողմից դատական ակտը չկատարելու հա-

մար, որի պայմաններից է նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակված լինելը, ինչը, մեր կարծիքով, արդյունավետ չի կարող լինել: Բացի այդ, դատական ակտը չկատարելու համար պատիժը (տուգանք՝ երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով կամ կալանք՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով), մեր կարծիքով, ավելի մեղմ է, քան քննարկվող պատժատեսակը: Ուստի առաջարկում ենք ՀՀ քր. օր.-ի 52-րդ հոդվածում ավելացնել նորմ, որով կսահմանվի այս պատժատեսակից խուսափելու դեպքում այն ազատագրվմամբ փոխարինելու կարգ:

Ինչպես արդեն նշել ենք, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը՝ որպես լրացուցիչ պատիժ, կարող է նշանակվել միայն քր. օր.-ի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում: Մա նույնպես գործնականում խնդիրներ է առաջացնում: Լինում են դեպքեր, երբ հանցանք կատարած անձին, կապված հանցագործության բնույթի հետ, անհրաժեշտ է զրկել որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից, սակայն համապատասխան հոդվածի սանկցիայում այս պատժատեսակի բացակայության հետևանքով դա հնարավոր չի լինում: Օրինակ՝ մինչև ՀՀ քր. օր.-ում կատարված փոփոխությունները մանկավարժի կողմից անչափահասի դեմ կատարվող սեռական հանցագործությունների պարագայում դա հնարավոր չէր: Կարծում ենք, որ ավելի ճիշտ կլիներ, եթե դատարանին հնարավորություն տրվեր որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակելու այս պատժատեսակը նաև այն դեպքերում, երբ դա նախատեսված չէ հոդվածի սանկցիայում: Ուստի, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է վերացնել քր. օր.-ի 50-րդ հոդվածի հինգերորդ մասով նախատեսված նորմը՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու վերաբերյալ, և հնարավորություն տալ այս պատժատեսակը կիրառել նաև այն դեպքերում, երբ դա նախատեսված չէ քր. օր.-ի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով:

Քննարկվող պատժատեսակի օրենսդրական կատարելագործման ուղիներից մեկն էլ, մեր կարծիքով, տվյալ պատժատեսակը երկու առանձին տեսակի բաժանելն է. «Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելը» և «Որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը»:

Նախ՝ այս պատժատեսակին ենթարկվող սուբյեկտները տարբերվում են. եթե որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու դեպքում դատապարտյալը կարող է լինել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հա-

սած ցանկացած մեղսունակ անձ, ապա որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելու դեպքում՝ միայն պաշտոնատար անձը:

Երկրորդ՝ ըստ էության հանցագործության համար նշանակվում է «որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը» պատժատեսակը, սակայն գործնականում նշանակվում և կիրառվում է դրանցից միայն մեկը:

Վերջապես՝ չի բացառվում, որ միևնույն անձի նկատմամբ նշանակվի և՛ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից զրկելը, և՛ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը: Օրինակ՝ հիվանդանոցի գլխավոր բժիշկը չարաշահում է իր պաշտոնական դիրքը, բացի այդ՝ հարբած վիճակում անորակ վիրահատության հետևանքով վնաս է պատճառում հիվանդին: Նման դեպքում

տեղին կլինե՞ր նման անձին զրկել թե՛ դեկավար պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունքից, թե՛ բժշկական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից: Բայց դա հստակ կիրառելու համար ճիշտ կլինե՞ր այս պատժատեսակները սահմանազատել:

Կարծում ենք, որ առաջարկվող օրենսդրական փոփոխությունները կարող են նպաստել քննարկվող պատժատեսակի արդյունավետությանը:

¹ Տե՛ս Уголовное право. Общая часть. М., 2004, С. 329.

² Տե՛ս Թովմասյան Ա. Ա. «Սովետական քրեական իրավունք», հ. II Եր., 1973, էջ 137:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, դասագիրք բուհերի համար, Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 2006, էջ 403:

⁴ Տե՛ս Тютюгин В. И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания по советскому уголовному праву. Харьков, 1982, С. 5-6.

⁵ Տե՛ս Цветинович А. Л. Дополнительные наказания. Куйбышев, 1989, С. 85.

⁶ Տե՛ս Гальперин И. М., Мельникова Ю. Б. Дополнительные наказания. М., 1981 С. 67.

⁷ Տե՛ս Кондрашков Н. Меры наказания в законе и на практике // Социалистическая законность. 1968, N 2, С. 23.

⁸ Տե՛ս О работе судов Российской Федерации за 1-ое полугодие 1994 г. // Российская юстиция. 1995. N 1. С. 43.

Армен Манасян

Аспирант института философии, социологии и права НАН РА,
ведущий специалист уголовно-исполнительного
управления министерства юстиции РА

РЕЗЮМЕ

Некоторые вопросы усовершенствования наказания «лишение права занимать определенные должности или заниматься определенными видами деятельности»

В статье рассматриваются некоторые проблемные вопросы, связанные с назначением и применением наказания «лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью».

На основе исследования судебной практики и статистики, автор предлагает произвести некоторые изменения в Уголовном кодексе, направленные на усовершенствование этого вида наказания.

В частности, предлагается наказание применять не только в органах государственного и местного самоуправления, но и к лицам, занимающим должности в частных организациях.

Кроме того, в случае уклонения от данного вида наказания, предлагается установить процедуру его замены лишением свободы.

Предлагается также рассматриваемый вид наказания разделить на два отдельных вида, так как лишение права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью отличаются по своей природе и содержанию.

Ключевые слова: лишение права занимать определенные должности, лишение права заниматься определенной деятельностью, служебная деятельность, профессиональная деятельность, осужденный, профилактическое значение, карательный эффект.

Armen Manasyan

Postgraduate of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Criminal-Executive Department, Ministry Of Justice of the Republic of Armenia,
Leading specialist

SUMMARY

Some problems of improvement of punishment «deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities»

This article discusses some of the problematic issues related to the purpose and application of punishment «deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities».

Based on a study of judicial practice and statistics, the author proposes to make some changes to the Criminal Code aimed at improving this kind of punishment.

In particular, it is proposed to apply the punishment not only in state and local government, but also to the persons holding positions in private organizations.

In addition, in case of avoided to this type of punishment, it is proposed to establish a procedure to replace it with imprisonment.

It is also proposed to divide the considered punishment into two separate species, because its two separate components: the deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities are different in nature and content.

Keywords: disqualification of the right to occupy certain positions, deprivation of the right to engage in certain activities, service activities, professional activities, convicted, preventive meaning, punitive effect.